

रेडियोसाग भिजेका पलहरू

शम्भुप्रसाद हुमागाईं

मकवानपुर जिल्लास्थित आमभञ्ज्याङ्ग गाविसको हाम्रो गाउँ ज्यामिरेमा दुर्गाप्रसाद नाम गरेका एक जना सुकिला व्यक्ति हुनुहुन्थ्यो । उहाँलाई हामी मामा भन्ने गर्थौं । कुरा २०२३ सालतिरको हो । त्यति खेर म छसात वर्षको थिएँ । एक दिन ती मामा आवाज निकाल्ने, लामो फिता भएको एउटा भाँडो काँधमा छड्के पारी भुण्ड्याएर हाम्रो घरतिर आउनु भयो । आफूले ल्याएको त्यो भाँडो विसाउनु भयो । सबैजना नजिक आएर अचम्म मान्दै सुन्न थाले । मेरो साइँलो दाजु 'रेडी' सुन्ने 'रेडी' भन्दै दौडेर आउनुभयो । मैले थाहा पाएँ, त्यो बच्चे भाँडाको नाम 'रेडी' रहेछ । म त्यसलाई छुन चाहन्थेँ । हातमा लिएर राम्ररी हेर्न चाहन्थेँ । तर त्यो सम्भव थिएन । किनकि त्यो चीज मामाले भर्खर किनेर ल्याउनु भएको र चलाएपछि विग्रन्छ भन्ने सुनियो । उहाँले केही रकम ऋण काढेर, केही चाहिँ अन्न र बाखा बेचेर धेरै दिन अघिको रेडी किन्ने धोको पूरा गर्नुभएको रहेछ । रेडी विसाएपछि मामाले हाम्रो वा, दाजुहरूसँग गरेको कुराकानीबाट मैले यस्तै बुझेको थिएँ ।

बा, दाजुहरू कुरा गरिरहँदा त्यस रेडीको स्वर सानु थियो । के-के गन्थन गर्दै थियो, त्यति राम्ररी बुझ्न सकिन्नँ । एकै छिनपछि, 'कान्छी मटचाड टचाड' भन्ने गीत पहिलो पटक मेरा कानले सुन्यो । मलाई अचम्म र रमाइलो दुवै एकसाथ लाग्यो । म निहुरेर रेडीको चारैतिर हेर्न थालें । त्यहाँ कुनै ठूलो प्वाल थिएन । मलाई सोध्न मन लाग्यो, सोधें— “यो कसले बोलेको ? यहाँ भित्र के छ ?” जवाफमा मैले “यहाँभित्र सानु मान्छे छ, त्यही बोलेको र त्यसैले गीत गाएको” भन्ने उत्तर पाएँ । आफूभन्दा बुजुकले भनेको कुरा पत्याउनै पर्‍यो, पत्याएँ । गीत पनि गाउने, बाजा पनि बजाउने तर मान्छे नदेखिने त्यो भाँडामा कसरी कुरा आयो, त्यो मेरा दिमागले आफै ठम्याउन सक्ने कुरै थिएन । उहाँहरूको बातचित सकियो । मामाले रेडी पुनः काँधमा छड्के पारेर भिर्नु भयो र बिदा मागेर आफ्नो बाटो लाग्नु भयो । म चाहन्थेँ मामा रेडी बजाएर धेरै बेर यहीं बसून्, तर त्यसो हुन सकेन । मैले मामा पर पुगुञ्जेल पिँठीबाट हेरिरहेँ । रेडी बोल्दै टाढा र ओभेल हुँदै थियो, भयो ।

त्यसपछि रेडी नामको अनुपम वस्तुले कलेजी कुनामा ठाउँ बनाइहाल्यो । बिस्तारै रेडीलाई रेडियो भन्न जानें । त्यतिखेर सातआठ सय पर्ने रेडियो किन्ने सामर्थ्य ज्यादै थोरैको थियो । त्यसका लागि आँट र पैसा दुवै थोक चाहिन्थ्यो । इच्छा गर्दैमा कहाँ पाइन्थ्यो र ? त्यसताका कसैको विवाह, पूजा आदि हुँदा रेडियो बोक्ने ‘भलादमी’ अवश्य आउँथे र रेडियो सुनाउँथे । त्यस्ता समारोहहरूमा रेडियो बोक्ने व्यक्ति आकर्षणका केन्द्रविन्दु हुन्थे । हिँड्दा अधिपछि दुईचार जना प्रायः सँगै देखिन्थे । बस्दा मानिस भुम्मिन्थे । अरू कुराभन्दा त्यसकै चर्चा हुन्थ्यो त्यहाँ । रेडियो सबैको प्यारो थियो । महिना, डेढ महिनामा गाउँमा यस्ता समारोहहरू भइरहने हुँदा त्यति नै फेरमा मैले रेडियो सुन्न पाउने भएँ । मलाई लागिरहन्थ्यो— हाम्रो बाले कहिले धनी भएर त्यो चिज ल्याउने होला ?

मेरो त्यो रहर करिब २०२५/२६ सालतिर मात्र पूरा हुन सक्यो जब एक जना अचार्य (आचार्य) ले माथि नयाँ गाउँको हाम्रो जग्गा किन्न आए । जग्गा निखन्ने क्रममा त्यो वस्तु सट्टामा प्राप्त भयो । त्यतिखेर हाम्रो गाउँपञ्चायतमा हाम्रोबाहेक पाँचओटा मात्र रेडियो थियो । हामीकहाँ भएको रेडियो थियो— नेशनल पानासोनिक । रेडियो लिने र दिने व्यक्तिले जिल्लामा गएर कागजपत्रसहित पास गर्नु पर्‍थ्यो । अनिमात्र पक्का हुन्थ्यो । पछि यो काम तत्कालीन गाउँ पञ्चायतबाट हुन्थाल्यो । गाउँ पञ्चायतको सानो आयस्रोत नै बन्यो रेडियो । रेडियोको दर्ता वर्षेनी नवीकरण गर्नु पर्‍थ्यो । पाँचदस रुपियाँ खर्च लाग्थ्यो । ढिला भएमा गाउँ पञ्चायतबाट चिठी ताकिता गरिन्थ्यो । यसको नवीकरण शुल्क गाउँ

सभाले निर्धारण गरी पास गर्थ्यो । रेडियोलाई त्यति बेला सञ्चारको साधनभन्दा पनि विलासिताको खर्चालु र काम बराल्ने साधन जस्तो ढङ्गले हेर्ने गरिन्थ्यो । त्यसकारण कर लगाउन कसैले नाइनास्ती गर्दैनथे । एकै स्वरमा पास हुन्थ्यो । हरेक वर्ष यस्तै हुन्थ्यो । यसबाहेक आयश्रोतका लागि धुरी कर, पानी घट्ट कर, जर्ना कर (जङ्गलको काठ दाउरा उपयोगवापत लगाइने कर) लिने चलन थियो । साथै बन्दुक राखेवापत पनि कर लगाइने थियो ।

विस्तारै रेडियोलाई हेर्ने धारणामा परिवर्तन हुँदै आयो । २०३९ सालमा गाउँ पञ्चायतको चुनावमा निर्वाचित भइआएका जन प्रतिनिधिले सञ्चार साधनको विकास होस्, यसको उपभोगमा कुनै बन्देज नहोस् भनेर रेडियो कर खारेज गरेका थिए । त्यति बेला म गाउँ पञ्चायतको उप-प्रधानपञ्च थिएँ । रेडियो कर लिने चलन गाउँ सभाले हटाइसक्दा पनि पछिसम्म रेडियोधनीहरू “रेडियो दर्ता गुर्नपच्यो” भन्दै आउँथे । मैले “दर्ता गर्न पर्दैन, अब नवीकरण दस्तुर बुझाएर रसिद काट्नु पनि पर्दैन, त्यो चलन गाउँ सभाले खारेज गरिसक्यो” भन्दा पनि केही व्यक्तिहरू जिल्ला पर्दै आफ्नो रेडियो जफत होला या पछि जरिवाना लाग्ला कि भनेर डराउँथे । मैले राम्ररी बुझाएपछि, धेरैले धन्यवाद समेत दिएका थिए । यसअघि नै धुरी कर, जर्ना कर, पानीघट्ट कर पनि हटाइसकिएको थियो । बन्दुकमा लगाइने कर भने हटाइएको थिएन, लिने चलन थियो ।

२०२२/२३ सालतिर मैले स्कूल पढ्न सुरु गर्दा हाम्रो गाउँमा एक मात्र सरकारी प्राथमिक स्कूल थियो । त्यो पनि घरबाट धेरै टाढा । स्कूलका शिक्षकलाई सर्वसाधारणले घरमा पालेर राख्नु पर्थ्यो र घरैपिच्छे पैसा, चामल, मकै आदि उठाएर पारिश्रमिक दिनुपर्थ्यो । प्रायः पाँचदेखि आठ कक्षासम्म पास गरेका शिक्षक पाइन्थ्यो । कुनै के चित्त नबुझेर हो, वीचैमा भाग्ने गर्थे उनीहरू पनि । कैयौं दिन स्कूलै बन्द हुन्थ्यो अनि । त्यस्तो स्थितिमा अध्ययन गर्नु कम अप्ठेरो थिएन । पाँच कक्षा पास गरेपछि छ कक्षा पढ्न वरिपरि स्कूल नै थिएन । मकवानपुरको त्यति बेलाको सदरमुकाम भिमफेदीमा पढ्न गइयो । अनेकखाले घरायसी समस्याका कारण घरदेखि टाढा बसेर पढ्न सम्भव भएन । म पढ्न छोडेर घर फर्के । मेरो पढाइ टुट्यो । घरमै गोठालो र घाँस दाउरा गर्दा रेडियोले भनेका गीतहरू जस्ताको त्यस्तै विनासङ्गीत गाउन कोसिस गरिन्थ्यो । त्यस बेला युगल स्वरका (युवक-युवतीले गाउने) गीतहरू पनि दुवैको आवाज मिल्ने गरी गाउने गर्थे म । पछि मैले पहिले पढेको सोही शारदा प्राथमिक विद्यालय निम्नमाध्यमिक विद्यालय बन्यो । पुनः म पढ्न पाउने भएँ । कक्षा छ मा भर्ना भएँ । म रेडियो भनेपछि हुरुक्कै हुने बालक थिएँ । रेडियो घरमा भएको र आफ्नो

त्यसप्रति अपार लगाव भएकै कारण विद्यालयमा हुने हरेक अतिरिक्त क्रियाकलाप जस्तै: वक्तृत्वकला, वादविवाद, कविता, हाजिरीजवाफ आदि सबैजसो प्रतियोगितामा प्रायः म नै प्रथम हुने गर्दथेँ । हरेक देशका राष्ट्रपति, राजधानी, राजा, प्रधानमन्त्रीका नाम र अन्य उल्लेख्य कुरा रेडियोबाट सुनेपछि कापीमा नोट गर्ने बानी थियो मेरो । सामान्य ज्ञानका पुस्तकहरू अहिलेजस्तो छद्यासछद्यास्ती पाइन्नथे त्यति बेला ।

लोकगीतप्रति मेरो सबभन्दा बढी भुकाव थियो । रेडियोबाट लोकगीत कुन कुन समयमा आउँछ, कतिबेर आउँछ सबै मलाई कण्ठ थियो । ती गीतहरू रेडियोले भन्दाभन्दै सारेर मोटामोटा कापी पनि भरिएका थिए । तीमध्ये एउटा ठूलो सङ्कलन कापी हराउँदा धेरै दिन म सुताँएँ पनि । भेट्टाइदिनेलाई पुरस्कार समेत तोकेको थिएँ, तर फेला परेन । अरू भने अझै छन् । त्यतिखेर मीठा स्वरका धनी बच्चु कैलाश, जनार्दन सम, धर्मराज थापा, पुष्प नेपाली, कुमार बस्नेत, गणेश रसिक, हिरण्य भोजपुरे, पाण्डव सुनुवार, वासुदेव मुनाल आदिका गीतहरू धेरै मात्रामा सङ्कलन गरी गाउने गरिन्थ्यो । गाउँमा सांस्कृतिक कार्यक्रम हुने गर्दथ्यो । त्यस्ता कार्यक्रमहरूमा यस्तै सङ्कलित गीतहरू गाएर सबैको हाइ-हाइ हुन्थेँ म । २०३७/३८ सालतिर बिहान छ बजे शङ्ख ध्वनिका साथ सुरु भै नौ बजे बन्द हुने रेडियो मध्याह्न एक बजे सुरु भै अपराह्न चार बजे बन्द हुन्थ्यो । पुनः साँझ ५:३० मा *बाल कार्यक्रम*का साथ खुल्थ्यो र रातको ११ बजे बन्द हुन्थ्यो । कामले फुर्सद दिएसम्म म रेडियो सुन्दथेँ । मेरो जीवनको किशोरावस्थामा गुनी साथी बनेको थियो रेडियो ।

विद्यालयमा समय पाउनेबित्तिकै साथीहरूलाई कहिले कसको, कहिले कसको गीत गाएर सुनाइन्थ्यो । यसमा मलाई मेरो भाइ (अर्जुन) ले साथ दिन्थ्यो । मेरो भाइ र म छ, कक्षादेखि एसएलसीसम्म सँगै पढेका थियौँ । मलाई त्यतिखेर पन्नाकाजीले गाएको 'तिरीरी मुरली बज्यो वनैमा मनैमा लौ माया नमारे' भन्ने गीत उस्तै पारेर गाउन आउँथ्यो । धर्मराज थापाको 'हरियो डाँडामाथि हलो जोत्ने साथी' भन्ने गीत पनि ज्यादै राम्रो लाग्थ्यो र उस्तै गरी गाएर सुनाउँथेँ ।

चालीसको दशकतिर जिल्ला कृषि कार्यालयले करीब ५० जिल्लामा 'चारपाते कार्यकुशलता दिवस' भनेर विविध प्रतियोगितात्मक कार्यक्रमहरू गर्दथ्यो । त्यो कार्यक्रम २०४६ सालपछि भएको मलाई थाहा छैन । त्यस कार्यक्रमअन्तर्गत कृषि वस्तुको गुणस्तर पहिचान, हाजिरीजवाफ, वक्तृत्व कला, सांस्कृतिक भलकहरू आदि हुन्थे । त्यस्तोमा म पनि भाग लिन्थेँ । यसपछि जिल्लाबाट प्रतिनिधित्व गर्दै राष्ट्रिय स्तरका अन्य कार्यक्रममा समेत भाग लिने अवसर पाएको थिएँ, जसमा

मेरो पहिलो सहभागिता २०४१ सालमा तनहुँ जिल्लाको खैरेनीटार कृषि फार्ममा भएको थियो । त्यहाँ करिब ५० जिल्लाका युवक-युवती प्रतियोगीहरू छानिएर तीनचार जनाको समूहमा जेटी, जेटीएसँग मिलेर आउँथे । दाङ जिल्लाबाट प्रतियोगितामा भाग लिन हाल रेडियो नेपालकी समाचार वाचक एवं लोक गायिका कोमल ओली र माया ओली (प्रज्ञाशरद) समेत आएका थिए । त्यतिखेर उनीहरूसँग 'बावरी फूलको बोट, आयो भम्काउँदै भम्भम् इस्टकोट' र 'पानको पात' लयमा दोहोरी खेलेको सम्झना ताजै छ । गीत सङ्गीतमा त्यति बेला म जसरी भिजेको थिएँ यदि निरन्तरता दिन सकेको भए आज म पनि नेपालको एउटा परिचित गायक हुन सक्थेँ कि भन्ने लाग्छ । एकताका मसँगै दोहोरी गाएकी कोमल ओलीको सफल उदाहरणले म यस्ता कल्पना गर्न पुग्छु ।

यसरी मेरो जीवनको एउटा अभिन्न अङ्गजस्तै बनेको रेडियो अभैँ पनि सुन्न छोडेको छैन । पहिले जस्तो भिजेरै नलागे पनि घरमा बस्दा रेडियो बन्द हुँदैन । राजनीतिक चासोका विषय राम्ररी सुन्छु । नयाँनयाँ भाखाका लोक गीतहरू बज्दा अभैँ पनि मेरो कान ठाडो हुन्छ र म रेडियोसँगै गुनगुनाउन थाल्छु ।